

Gazdaságpolitikai diskurzusok és politikai tétjeik: A közgazdász Polányi Mihály színrelépése

Bíró Gábor István

Filozófia és Tudománytörténet Tanszék
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
e-mail: biro.gabor.istvan@filozofia.bme.hu

Absztrakt: A cikkben azt kívánom bemutatni, hogy Polányi tudományos érdeklődése hogyan fordult egyre inkább a gazdasági-társadalmi jelenségek felé az 1930-40-es években. Nem célolok egyértelmű demarkációs vonalak meghúzását a fiziko-kémikus, a közgazdász, valamint a társadalomfilozófus és a tudományfilozófus Polányi Mihály között, mert ezzel nemcsak az említett diszciplínák mai sztenderjeinek anakronisztikus átszüremkedését segíteném elő, de Polányi tudományos munkásságának olyan több területen átívelő jellegzetességeinek elvesztését is kockáztatnám, melyek munkásságát egyedivé teszik. A hangsúly tehát nem ezen, hanem azon van, hogy azt a folyamatot mutassam be ahogyan gazdasági-társadalmi kérdések iránti érdeklődése, kutatásai és megnyilvánulásai egyre intenzívebbé váltak. Rekonstruálom, hogy Polányi Angliába érkezését követően hogyan csatlakozott kora főbb gazdaságpolitikai diskurzusaiba, milyen indokai voltak erre a csatlakozásra, és milyen nehézségekbe ütközött a folyamat során. Rá kívánok mutatni arra, hogy Polányi eddig jobbra különálló fragmentumokként kezelt korai gazdasági írásai illeszkedhetnek a Mullins (2010) által a *The Growth of Thought in Society*-ben és a *Personal Knowledge*-ben (1958) felfedezett társadalmi vízióhoz, akár több, mint egy évtizeddel kiterjesztve annak jelenleg ismert időtávját.

Kulcsszavak: John Maynard Keynes, liberalizmus, szocializmus, Polányi Mihály, tervgazdaság.

1. Bevezetés

„AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-16-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI
KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT”

Polányi 1933-ben érkezett Angliába azzal a céllal, hogy egy kémiai laboratóriumot vezessen a Manchesteri Egyetemen. Ezzel egy számára jórészt ismeretlen, ugyanakkor rendkívül inspiráló és tudományos munkásságának alakulására nagy hatást gyakorló intellektuális és közéleti környezetbe került. Hiba lenne azonban úgy gondolnunk, hogy Polányi társadalmi-gazdasági problémák iránti érzékenysége itt kezdett el intenzíven fejlődni. Társadalmi problémák iránti érzékenységének eredetét inkább Budapesten, s nem Manchesterben érdemes keresnünk. Gyermekkorában édesanyja, Cecil mama pezsgő intellektuális irodalmi-értelmiségi szalont tartott fenn, ahol a korabeli magyar értelmiség színe-java megfordult. Csak néhányukat említve: Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Lukács György, Balázs Béla, Lesznai Anna. Édesanyja a nők oktatásának fejlesztésében is úttörő munkát végzett. Női líceumot alapított olyan oktatókkal, mint Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Tangl Ferenc, Zipernovszky Károly, Ady Endre, Hatvany Lajos, Jászai Mari és Ignó Pál (Vezér, 1986:8-9). Az *"új irányú gyakorlati szociális képzés"*(ibid:46) tananyagának és módszerének kialakítását is ő irányította, amihez támogatást kért (1918) és kapott (1919) a vallás és közoktatásügyi minisztertől. Látni fogjuk, hogy édesanyjával nemcsak az oktatás iránti elkötelezettségében és lelkesedésében osztoztak, de mindketten oktatási reformjavaslatok megfogalmazására is vállalkoztak (Cecil a felsőbb leányoktatás, Mihály a közgazdaságtan oktatás területén). Családjukban a társadalmi kérdésekről való vitatkozás olyan kultúrája alakult ki, mely egyfajta kötelezettségként fogalmazta meg az ebben való részvételt.

Ha Polányi társadalmi probléma-érzékenysége nem is, társadalmi problémákról szóló diskurzusainak intenzitása és nyilvánossága mindenképpen erősödött Angliába költözését követően. Az 1930-40-es években számos gazdasági témájú írása jelent meg, előadásokat és rádióinterjúkat tartott. Korai gazdasági írásai közül a *Collectivist Planning* (1940), a *The New Outlook* (1944), a *The Limits of State Power* (1943), a *Reaction from Free Trade* (1943), a *Trade Cycle*, a *Visual Presentation of Social Matters* (1937), az *On Popular Education in Economics* (1937), a *Notes on a Film* (1936) és a *Historical Society Lecture* (1937) mutatja meg leginkább gazdasági gondolkodásának rohamos ütemű fejlődését. Ezek egy része közbenső lépcsőfoknak is tekinthető a *Full Employment and Free Trade* (1945) című keynesiánus tankönyvének megszületéséhez vezető úton. Mégis, van néhány olyan közös és igen markáns jellegzetességük, mely az utóbbi, először 1945-ben kiadott könyvében nem jelent meg domináns módon. Az egyik, és talán legjelentősebb ilyen elem Polányi liberális és szocialista gazdasági diskurzusokkal foglalkozó, részletekre kitérő, komparatív, szisztematikus reflexiója, mellyel egyúttal egy újfajta diskurzus lehetősége és szükségessége mellett is kívánt érvelni. Könyve értelmezhető ennek az új diskurzusnak az egyik instanciájaként, korábbi írásai pedig ennek a megalapozására tett erőfeszítéseknek az 1930-

40-es években. Témánk szempontjából itt a megalapozási kísérletek az érdekesebbek, ugyanis ezeken keresztül nyerhetünk betekintést abba, hogy Polányi hogyan vonódott be kora gazdaságpolitikai diskurzusaiba.

2. Polányi csatlakozása kora főbb gazdasági diskurzusaihoz és ezekkel kapcsolatos főbb kritikái

Polányi igen élesen bírálta egyrészt a laissez-faire liberalizmust, amit "*nyers*"(Polányi, 1940d:24), "*extrém*" (ibid) vagy "*orthodox*"(ibid: 26) liberalizmusnak is nevezett, másrészt a szocialista gazdaságpolitikát, illetőleg a "*szocialista tanításokat*"(Polányi, undated:2). Itt először az extrém liberalizmussal és a szabadkereskedelemmel kapcsolatos gazdasági diskurzusokhoz való csatlakozását kívánom elemezni, majd rátérek a szocialista gazdaságpolitikával és propagandával kapcsolatos szisztematikus kritikájára. Végül, az első rész végén, rámutatok arra, hogy e "*két legveszedelmesebb extremitásban*"(Polányi, 1943d:4), tehát a két gazdaságpolitikai diskurzusban milyen hasonlóságokat vélt felfedezni, és hogyan használta ezeket egy harmadik gazdaságpolitikai út megalapozásához.

2.1. Polányi az extrém liberalizmusról

Az extrém liberalizmus követőit *On Popular Education in Economics* (Polányi, 1937b) című írásában azonosította az utilitaristákkal. Ebben az írásában az utilitaristák négy hibáját vélte felfedezni. Az első hibának azt tartotta, hogy az utilitaristák nem ismerték fel, hogy a termelési tényezők igazságos tényezőjövödelme nem vezet egyértelműen a termelési tényezők tulajdonosainak igazságos jövedelemelosztásához. A második hibának azt tartotta, hogy a kereslet és kínálat szabályozó mechanizmusának korlátaira az utilitaristák nem tudtak vagy nem akartak elméletet kialakítani. Harmadik hibának a kereskedelmi ciklus utilitarista keretek közti megmagyarázhatatlanságát tartotta. A negyedik hibának pedig azt tartotta, hogy a gazdasági önérdekkövetést vezérelvvé emelték anélkül, hogy figyelembe vették volna az emberek társadalmi tudatosság iránti igényét, tehát azt, hogy az utilitarista elgondolásokkal ellentétben érdeklí őket, hogy mindennapi tevékenységük hogyan járul hozzá egy nagyobb egész, a közösség vagy a nemzetgazdaság működéséhez.

Egy másik írásában Polányi hangot adott annak a felismerésének, hogy részben ezek a hibák a felelősek azért, hogy "*a liberális közgazdaságtan és a demokratikus politikai élet már napjainkban is Európa kisebb részére szorult vissza, és az elkövetkező néhány éven belül akár teljesen megsemmisülhet*" (Polányi, 1937a:2). Polányi úgy látta, hogy egyfajta "*tudatos spirituális erő*" (ibid:17) iránti igényt kellene kielégítenie a liberalizmusnak ahhoz, hogy

sikeresen válaszoljon az elégedetlenségre, és megállítsa a szocializmus előretörését. Úgy vélte, hogy a *"liberális gazdasági élet nem tudta eljuttatni az emberekhez közös munkájuk jelentését"*(ibid:31), és rámutatott arra, hogy a Náci Németország és Roosevelt gazdaságpolitikája is ennek a *"gazdasági tudatosságnak az elérésére"* (ibid) tett kísérletek voltak, tehát ennek kiépítése nemcsak a szovjet rendszer sajátja. Polányi sürgette a liberalizmust, hogy ennek a gazdasági-társadalmi tudatosságnak a kiépítésével újítsa meg magát, és ő maga neki is kezdett a reform kidolgozásához és megvalósításához.

Polányi úgy vélte, hogy itt az ideje, hogy a *"liberalizmus visszanyerje vezető szerepét szenvedélyes korai meg nem alkuvásával"*(Polányi, 1940d:24), mielőtt a kollektivista eszmék túlságosan megerősödne. Úgy látta, hogy az *"extrém liberalizmus annak durvaságában akkor volt materiális és morális áldások forrása, amikor arra szolgált, hogy felszabadítsa a társadalmat a középkori béklyókból és az Állam által kivetett kereskedelmi kolatózások okozta paralízisből"* (ibid) Véleménye szerint a kollektív struktúrák eltörlésével, *"néhány száz kereskedelmi és vámmegállapodás eltörlésével"* (ibid) bizonyos értelemben még az extrém liberalizmus is javíthatna a korabeli gazdasági helyzeten. Más értelemben viszont rontana, ha a szabadkereskedelem minden káros mellékhatását hagyná háborítatlanul érvényesülni, és *"az állami vállalkozás bármilyen formáját pusztán elvi szinten kifogásolná"*(ibid). Ez Polányi szerint *"ellentétes lenne a civilizáció alapelveivel"* (ibid). Polányi az extrém liberalizmus igen éles kritikájától sem riadt vissza:

"A barbár anarchiának a szabadság fenntartásának illúziójaként biztosított védelme, mint amit a laissez faire doktrína követel meg, hozott legeredményesebben szégyent a szabadság nevére; mindenféle közösségi lelkiismerettől való megfosztására törekedett, és ilyenformán a Kollektivizmust támogatta a társadalmi érdekek egyedüli őrizőjekénti igényében" (ibid:25)

Polányi úgy vélte, hogy *"a liberalizmust főleg a munkanélküliség megértésére való képtelensége vezette felre extremizmussá"*(ibid). Különösen az 1929-33-as Nagy Gazdasági Világválság liberális közgazdászainak attitűdjét kifogásolta. Polányi úgy vélte, hogy a munkanélküliség önmagában szabadkereskedelemmel nem kerülhető el, és pontosan ennek a félreértése miatt terjedt el az az elképzelés, hogy *"minden gazdagok jövedelmét csökkentő és szegények jövedelmét növelő intézkedés munkanélküliséget hoz létre"* és *"a gazdasági tudomány legtöbb hasonló komor és embertelen konklúziói is ebből a fő hibából származnak"* (ibid). A *"babonás félelem az orthodox liberálisok elképzelésében, hogy a piac bosszút áll a társadalmon bármilyen mechanizmusába történő beavatkozáson"* (ibid:26) szinte enyhe

megjegyzésnek tűnik Polányi szocialista tervgazdasági diskurzusokhoz kapcsolódó kritikái mellett.

2.2. Polányi a szocialista tervgazdaságról

A szocialista tervgazdasággal kapcsolatos reflexiójában a *"tervezés" fantáziájáról* (Polányi, 1947:5), *"szánalmas illúzióról"* (ibid:7), *"hibákról"* (Polányi, undated:2), *"katasztrófa elhozásáról"* (Polányi, 1940d:22) és a piac iránti *"fanatikus gyűlöletről"* (ibid) beszél, ami a piac *"végső elpusztításával"* (ibid) valószínűleg meg a *"megváltás próféciját"*(ibid). Rámutat arra, hogy *"sajnos semmi különleges nincs annak látványában, hogy a lázasan növekedő gazdasági aktivitás nem az életszínvonal növekedését hanem csökkenését eredményezi"*(Polányi, 1937a:27). Többször hangsúlyozza, hogy *"lehetetlen központi irányítással racionálisan helyettesíteni sok ezer gazdasági ágens individuális döntéseit"* (Polányi, 1947b:2), s nem hitt abban sem, hogy *"egy központból tudatosan alkalmazott közvetlen fizikai ellenőrzés általánosságban felválthatná a gazdasági kapcsolatok hálózatán keresztül automatikusan elterjedő monetáris ösztönzőket"* (Polányi, 1947:4). A munkaerőpiac irányíthatóságát *"teljesen fallációzus"* (ibid:5) elképzelésnek tartotta, mellyel a *"tervezés fantáziájába menekülnek"* (ibid), ami szerinte előbb-utóbb jól láthatóan el fog bukni a gyakorlatban. Úgy vélte, hogy *"egy társadalmat, mely kibékíthetetlen táborokra szakad csak erőszakkal lehet fenntartani"* (ibid:8), így a *"szabadságért folytatott küzdelemnek az egymással ellentétben álló csoportok önkéntes re-integrációját kell megcéloznia"* (ibid). Mivel folyamatosan újabb és újabb feszültségek és konfliktusok jönnek létre utóbbi mindazok *"véget nem érő feladata, akik értékelik a szabadságot"* (ibid).

Polányi úgy látta, hogy a gazdasági és kulturális élet tervezésének az ötlete *"a kortárs elme számára különösen vonzó; leginkább az intelligens, energikus, előre tekintő elméket büvöli el, és teszi őket gyanakvóvá a tradicionális individualista szabadsággal szemben"* (Polányi, 1940d:1). Úgy vélte, hogy a *"tervezés"* (ibid) a *"céltalan sodródás"* (ibid) ellentétéként feltüntetve különösen vonzza a *"céltudatos, tudományosan képzett elmét"* (ibid), ami gyakran észre sem veszi, hogy a kollektivistá forradalomnak természetéből fakadóan *"a szabadság elpusztítására kell törekednie"* (ibid:11) Polányi rámutatott a gazdasági kollektivizmus egyik legnagyobb fogyatékoságára, vagyis arra, hogy a *"gazdasági élet...individuumok millióinak több ezer különböző módon nyert kielégüléséből áll, melynek nincs együttes jelentése, olyan amellyel a többmillió, házzá összeállított téglá vagy a hadsereggént működő több millió katona rendelkezik"*(ibid:19-20). Másképpen átfogalmazva: *"az elfogyasztott dolgokról szóló statisztikák összeállítása, melyek a zsebkendők, szemüvegek, imakönyvek és megszámlálhatatlan egyéb árucikkek számából állnak éppoly jelentéktelenek ebből a*

nézőpontból, mint a Nemzeti Galéria értékelése lenne a vászon négyzetyardja vagy a festék fontja alapján"(ibid:20). Arról van tehát szó közgazdasági szaknyelven megfogalmazva, hogy Polányi nem hitt a szubjektív egyéni hasznosságérzetek egyéni szint feletti összeadhatóságában, az egyéni és a nemzetgazdasági gazdasági érték közti különbség efféle túlzottan egyszerű feloldásában. Úgy vélte, hogy a Kormányoknak be kellene vallania, hogy *"nem áll rendelkezésükre alternatív értékelések átfogó készlete, hogy felváltás"* (ibid:21) az egyéni interakciók sokaságában megnyilvánuló individuális szubjektív értékelések folyton változó bőségszaruját. Polányi szerint bár ennek ellenkezőjét állítják, *"messze vannak attól, hogy képesek legyenek összegezni egy gazdasági helyzetet az autonóm cserekapcsolatoktól függetlenül"*(ibid), s szintúgy attól is, hogy *"lecseréljék ezek működését egy minden részletre kiterjedő saját sémára"* (ibid:22).

Polányi hasonlóképpen kétkedve fogadta a szocialista tervgazdaság "győzelmét" a *"piac gonosz erői felett"*(ibid:26), s úgy vélte, hogy a piaci mechanizmus ebben a rendszerben is előbb vagy utóbb felüti a fejét, hiába nem vesznek róla tudomást, tagadják le létezését, sőt, tiltják meg megnyilvánulásait. Bár Polányi véleménye szerint a tervgazdaság elismerte a gazdasági ciklusok létét, azonban azok kisimítására, tehát annak érdekében tett intézkedései, hogy a gazdasági visszaesést ellensúlyozza a gazdasági növekedés potenciáljának átírányításával nem voltak sikeresek. Ellenben különösen sikeres volt egyfajta *"társadalmi tudatosság"* (Polányi, 1937a:32) felkeltésében, vagyis abban, hogy tanításai *"példát mutattak egy új életre melyben a hétköznapi munka egy közös cél tudatában van kifejtve"* (ibid:31). Polányi úgy vélte, hogy egy hasonló társadalmi tudatosság kialakítható és kialakítandó liberális és demokratikus keretek között is, melyhez leginkább a gazdasági kérdések *"populáris megértésének"* (Polányi, 1937b:11) javítására lenne szükség. Erre ő maga is komoly erőfeszítéseket tett, többek között *Unemployment and Money: The Principles Involved* (1940) című közgazdasági filmjével, valamint *Full Employment and Free Trade* (1945) című keynesiánus tankönyvével.

2.3. Polányi az extrém liberalizmus és a tervgazdaság hasonlóságairól

Korában, és valljuk be, napjainkban sem túl gyakori az *"extrém liberalizmus"* (Polányi, 1940d:24) és a *"szocialista tanítások"* (Polányi, undated:2) hasonlóságainak részletes elemzése. Többségében olyan beszámolókkal találkozunk, melyek vagy az egyik vagy a másik oldal nézőpontjából íródtak, és bár különböző mértékben, de vakok saját elméleteik és gyakorlataik fogyatékoságaira. Polányi igen kritikus volt mindkét szélsőséggel, és a hasonlóságok kimerítő elemzésével komoly politikai kockázatot vállalt. Úgy vélte, hogy

"mind a klasszikus szabadkereskedelmi doktrína mind a szocialista tanítások hibái nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy összezavarják az embereket és aláássák bizalmukat a modern társadalomban" (ibid). Úgy vélte, hogy mindkét gazdaságpolitikai diskurzusban közös elem volt annak hangsúlyozása, hogy rajtuk kívül nincs harmadik út a gazdasági kérdések kezelésében. Polányi szerint ahelyett, hogy *"elfogadnánk az orthodox liberálisok és a kollektivisták e közös nézőpontját"* [vagyis, hogy egymás egyedüli alternatívái] (Polányi, 1940d:26), hozzá kell kezdenünk a harmadik út, egyfajta társadalmi tudatosságra épített liberalizmus fejlesztéséhez. Polányi úgy látta, hogy az extrém liberalizmus és a szocialista tervgazdaság a *"társadalom dezintegrációjával fenyegetnek, az egyik oldalról a gazdasági kollektivismus, a másik oldalról pedig a vak önérdékkövetés formájában"* (Polányi undated2:1). Általa észlelt radikalizmusukat kibontva Polányi megjegyzi, hogy *"a laissez faire liberálisok szerint a piac egyetlen elemének rögzítése annak teljes megsemmisülésével jár, míg a kollektivisták szerint a piac káros hatásainak enyhítése csak a piac intézményének tetőtől talpig való elpusztításával lehetséges"* (Polányi, 1940d:26).

Polányi szerint a keynesi közgazdaságtan *"hivatott a kapitalista rendszer rendjének és vitalitásának helyreállítására"* (Polányi, 1941c:1) mint a harmadik út, így azon kellene munkálkodni, hogy *"életbevágó üzenete"*(ibid:2) a szélesebb értelemben vett társadalmi körforgásba kerülve minél nagyobb társadalmi hatást váltson ki. Polányi szerint a tervezés helyett az emberi ügyek intézésének megfelelőbb módja a felügyelet, mely *"majdnem ellentéte a tervezésnek, olyan értelemben, hogy végső soron az egyéni kezdeményezések sokaságára támaszkodik, melyeket a tervezés alárendelne egy központi akaratnak"* (Polányi, 1940d:3). Polányi szerint a közvéleményt a *"nyilvánosságot zavarodottságában segítség nélkül hagyták: egyaránt cserben hagyták a háború előtti depresszió emlékei, és a gazdasági irányítás rendszerei, melyeket a totalitarista országok használnak a teljes foglalkoztatás biztosítására"* (Polányi, 1941c:2-3). Úgy gondolta, hogy *"nincs fontosabb probléma a politikában mint tisztázni az igazságos középutat e két legveszedelmesebb extremitás között, és megfelelően meghúzni a vonalat mely elválasztja azokat az eseteket melyekben az Államnak kötelessége beavatkozni azoktól az esetektől, melyekben az Államnak kötelessége tartózkodni a beavatkozástól"* (Polányi, 1943d:4).

Polányi szerint a jövedelmi egyenlőtlenségek igazolása az extrém liberalizmusban és a szocialista tervgazdaságban lényegében megegyezik. A tervgazdasággal kapcsolatban megjegyzte, hogy *"ha a menedzser harminc munkás jövedelmét kapja meg, ez csak azért lehetséges, mert a munkája harmincszor értékesebb. Tehát nincs kizsákmányolás. De ez pontosan az az indok, amit a liberális gazdaság ad a jövedelmi egyenlőtlenségekre"* (Polányi,

1937a:28). Úgy vélte, hogy *"a társadalmi igazságtalanság mértéke egyenlővé válhat a két rendszerben"* (ibid, p. 29.). A piac korlátai vonatkozó elmélet kialakításának hiánya Polányi szerint szintén közös elem a két gazdaságpolitikai diskurzusban. Az extrém liberálisok azért nem alakítottak ki ilyen elméletet, mert a piac hatalmát korlátlanak látták, a szocialisták pedig azért nem, mert egyáltalán nem tulajdonítottak neki hatalmat retorikájukban, így nem is volt minek kimunkálni a korlátait. Polányi arra is rámutatott, hogy a két rendszer egyre inkább közelített egymáshoz:

"Abból az alapelvből kiindulva, hogy a termelést az államnak kell elrendelnie, a szovjetek szükségszerűségéből egyre többet és többet bíztak az árak és a profitok irányítására. A fejlődés a nyugati országokban ellentétes volt: miközben folytatták azokat a hagyományait, melyek szerint az áraknak és a profitoknak kell az üzleti élet alapelveinek lenniük, szükségszerűségéből egyre több állami korlátozást és vámot vezettek be" (Polányi, 1937a:29).

Polányi megoldási javaslattal is előállt a gazdaságpolitikai diskurzusok kritikájához kapcsolódva. Úgy vélte, hogy a kapitalista rendszer *"a társadalmi igazságosság bármely sztenderdjével konformmá tehető, melyről a társadalom megfelelően megegyezett"* (Polányi, 1946c:8), tehát a legfőbb feladat ennek a társadalmi igazságosságra vonatkozó közmegegyezésnek, egyfajta társadalmi szerződésnek a kialakítása. Ezt nem egy statikus, hanem egy *"folyamatosan ide-oda változó"* (Polányi, 1941c:8) a közmegegyezésként képzelte el, melyet egy tudatos állampolgárokból álló tudatos társadalom hoz létre, és vizsgál felül ha ennek szükségét látja. A közmegegyezés egyfajta egyensúlyt hoz létre a társadalmi élet *"individualista és kollektivistá mintái"* (ibid:7) között. Ez az egyensúly Polányi szerint *"sosem pihen, és minden történelmi erő, minden rivális érdek és elmélet egyik vagy másik irányba téríti el"* (ibid:8). A következő részben röviden azt ismertetem, hogy miért és hogyan kívánt Polányi keynesi alapokon nyugvó saját közgazdasági gondolkodásával hozzájárulni ennek a közmegegyezésnek, illetőleg ennek az egyensúlynak a kialakításához.

3. Polányi gazdaságpolitikai diskurzusokhoz való csatlakozásának okai

Polányi úgy vélte, hogy a társadalmi tudatosság iránti igény egy olyan *"történelmi erő, mely ebben az évszázadban még a nemzeti eszménél is sokkal meghatározóbb lesz, és az érte folyó küzdelem fogja meghatározni a közéletet addig, amíg megfelelő kielégülést nem nyer"* (Polányi 1937a:32). Meggyőződése volt, hogy a szocializmus sikerei nagyrészt annak tudhatóak be, hogy valamilyen, a tömegek számára hihető választ alakított ki erre a társadalmi

tudatosság iránti igényre. Küldetésévé vált, hogy egy alternatív választ alakítson ki liberális keretek között, ami sikeresen versenyre kelhet a szocialista társadalmi tudatossággal, sőt, győzedelmeskedhet felette. Különösen azért tartotta fontosnak a társadalmi közmegegyezéshez, illetőleg egyensúlyhoz való hozzájárulását, mert úgy látta, hogy az általa megfigyelt folyamatok a liberalizmus eltűnése, a társadalom szétesése és a civilizáció megsemmisülése felé haladnak. Ezeket a folyamatokat csak egy újfajta, társadalmi tudatosságra építő, megreformált liberalizmussal tartotta megállíthatónak és visszafordíthatónak.

3.1. A társadalmi test láthatóvá tételéről

Ambíciózus programjához, egy liberális keretek között működő társadalmi tudatosság kialakításához elsősorban a *"közönséges laikusok"* meggyőzésére volt szüksége. Fontosnak tartotta, hogy a laikusok valamilyen szinten átlássák és megértsék a társadalom komplexitását, hogy mindennapi életük során ennek megfelelően tudjanak cselekedni. A társadalmi folyamatok ilyen szintű tudatossá válása azonban annak komplexitása miatt nem tűnt könnyű feladatnak:

"Egy komplex struktúra ami nem látható, nem is érthető meg. Ha fizikailag nem tudjuk szemünk elé tárni, akkor képet kell alkotnunk róla. Senki sem próbálná megmagyarázni az emberi test belsejét boncolás vagy anatómiai atlasz nélkül, vagy a gőzgép működését diagram nélkül. Senki sem taníthat sakkot sakktábla nélkül vagy földrajzot térképek nélkül. A társadalmi test nem látható, széles területeket foglal magában, anatómiája olyan komplex mint az emberi testé, működése sokkal bonyolultabb, mint egy gőzgépé, és a szabályok, melynek engedelmeskedik, a situációk, melyek felmerülnek benne sokkal változatosabbak, mint amelyekkel a sakkban találkozhatunk. Nyilvánvaló, hogy reménytelen ennek a testnek a működését szóbeli leírásokban megragadni" (Polányi, 1936:1).

Más leírásokban kell tehát megragadni. Polányi úgy gondolta, hogy változtatni szükséges a liberális közgazdaságtan absztrakt, nehézkes nyelvén, hogy könnyebben érthetővé váljon a laikusok számára. Egy meg nem nevezett közgazdással való beszélgetésére hivatkozva vélte felfedezni a közgazdászok általános véleményét a témáról. Szerinte utóbbiaknak nem áll szándékában érthetőbbé tenni diszciplínájukat, mert úgy gondolják, hogy ezzel a gazdasági fallációk és félreértelmezések kialakulásának és terjedésének adnának új lendületet. Polányinak radikálisan eltérő véleménye volt. Szerinte az érthetőbb közgazdasági nyelv kevesebb, és nem több fallációt eredményezne, hiszen így azoknak is nagyobb esélye lenne a

közgazdaságtan újabb eredményeinek megértésére, akik a közgazdászoktól eltérően nem *"hordják a fejükben a társadalom sakkjáráját"*(ibid:2).

3.2. A látásmód fejlesztéséről és elterjedéséről

A *"társadalmi test"* (ibid:1) láthatóságának növelése érdekében Polányi több kísérletet is folytatott az 1930-40-es években. Elsősorban filmes technológia alkalmazásával kívánta eljuttatni a közgazdasági ismereteket a tömegekhez. Bár *Munkanélküliség és pénz: az érintett alapelvek* (1940) című filmje a megjelenést követő hat évben, több mint száz vetítést ért meg, nem fejtett ki akkora hatást, amit Polányi elvárt volna tőle. *Teljes foglalkoztatás és szabad kereskedelem* című keynesiánus tankönyvével szintén egy közérthetőbb közgazdasági kifejezőmód kialakítása volt a célja. Arra számított, hogy a könyv sikeressége esetén filmje szélesebb körű elterjedéséhez is hozzájárul majd, a két kísérletet nem különállóan hanem egy nagy közgazdasági láthatóságot növelni szándékozó kísérlet részeként kezelte. Úgy képzelte, hogy az új közgazdasági ismeretek oktatásával először a *"művelt emberek egy keménymagja"* (Polányi, 1937b:12) jönne létre, akik továbbadnák és kiegészítenék a tudást, s ha a *"társadalom elkötelezné magát a közgazdaságtan tanulmányozására"*(ibid:13), akkor civilizációnk is megmenthető lenne. Az oktatóközpontokból, ahol a *"modellünk ki lenne állítva és tanulmányozva lenne egy nyugodt* [talán a forradalmival való kontraszt miatt - az én megjegyzésem] *fény áramlana ki"* (Polányi, 1936:4) a szélesebb értelemben vett társadalom felé létrehozva ezzel a liberális keretek közötti társadalmi tudatosságot. A teljes folyamatot Polányi az alábbi formában sommázza: *"felvilágosodással a filmen keresztül a demokráciáért"* (Polányi, 1935:1).

4. Polányi közgazdásszá és gazdaságpolitikussá válásának nehézségei

Polányi nem rendelkezett közgazdasági egyetemi végzettséggel, és Angliába érkezéséig nem is volt komolyabb, közgazdászokat tömörítő formális vagy informális társaságok vagy hálózatok tagja, azonban utóbbi a ködös Albionba érkezését követően hamarosan megváltozott. Levelezni kezdett kora több vezető közgazdászával, köztük John Maynard Keyneszel, Friedrich August von Hayekkel, Lionel Robbinsszal, Joan Robinsszal és Richard Hicksszel.

4.1. A gazdasági liberalizmus frontvonalán

Ahogy Jacobs és Mullins rámutatott, Polányi és Hayek 1938-ban a Walter Lippman Kollokviumon találkoztak először, és az azt követő januárban kezdtek el levelezni (Jacobs -

Mullins, 2016). Leveleikben nem a közgazdasági, hanem a tudományszervezési témák domináltak. Hayek például tanácsot kért Polányitól egy negyedévente megjelenő liberális folyóirat indításával kapcsolatban. Egy 1941-es levélben Hayek tájékoztatta Polányit arról, hogy kért számára egy recenziós példányt Crowther új könyvéből a MacMillan kiadótól. Egy másikban tőle szokatlanul affektív módon tör ki a tervezést támogató propaganda ellen:

"Igen nagy jelentőséget tulajdonítok annak, hogy ezekre a társadalmi szerveződéssel kapcsolatos áltudományos érvelésekre eredményes válaszok érkezzenek, és egyre jobban és jobban aggódom a Haldenek, Hogbenek, Needhamek, stb. propagandájának hatásai miatt. Úgy gondolom, hogy ez az utolsó darab különösen gyalázatos, de mint minden hatpennyst, ezt is valószínűleg százazrek olvassák majd. Komolyan gondolkodom azon, hogy írok a Nature-nek, hogy rámutassak arra, hogy mennyire rombolják a tudósok a tudomány hírnevét efféle örültségekkel" (Polányi, 1942a:1).

Hayek végül meg is írta az említett kritikát és elküldte a Nature-nek, ahol elutasították megjelentetését. Ezt követően nemsokára továbbította a tervezetet Polányinak, vélhetőleg azért, mert úgy gondolta, hogy a tudomány tervezhetőségével kapcsolatos nézeteik megegyeznek vagy nagyon hasonlóak. Egy Walter Lippmannak írt 1942-es levélben Polányi már nem a liberalizmus magányos védelmezőjének szerepében tűnik fel, hanem kora legismertebb liberális közgazdászainak gyűrűjében:

"Úgy gondolom, hogy a liberális gondolkodás fokozatosan újraéled ebben az országban, bár még mindig gátolja a laissez faire szerencsétlen hagyománya...Úgy vélem, hogy ismét folytatni fogom az ügyet [a liberalizmus megújítását] Robbins-szal, Jewkesszal, Hayekkel, és másokkal Angliában. Történt bármi az Egyesült Államokban?" (Polányi, 1942a:1).

Hayek egy 1978-as, James Buchanan által készített interjú során a következő módon emlékezett vissza Polányi Mihályra:

„Én személy szerint igen kedveltem őt. Úgy gondolom, némileg mellőzött figura volt. Mi több, úgy gondolom, hogy a szokásos problémától szenvedett: ha az ember elhagyja a saját területét, a többiek amatőrként kezelik abban, amiről beszél. De ő valójában nagyon is kompetens volt. Majdnem elmennék addig, hogy azt mondjam: ő volt az egyetlen olyan nem közgazdász, akit ismerek, és jó könyvet írt a közgazdaságtanról.” (James Buchanan interjúja Friedrich A. Hayekkel, 28th October 1978, Center for Oral History Research, UCLA Library)

4.2. A keynesi közgazdaságtan peremterületén

Keynesszel való levelezése igen nehézkesen indult. Egy 1940. Február 6-án kelt levélben Polányi lelkesen és reményekkel telve kereste meg Keynes tanácsát kérve a filmmel és a közgazdaságtan láthatóságának növelésére tett erőfeszítéseivel kapcsolatban: *"Hajlamos vagyok egyetérteni Jewkesszal abban, hogy valami eléggé fontos tehető az alapvető monetáris tények új és feltűnő populáris illusztrációjával. Nem azt mondom, természetesen, hogy ez az én módszeremmel bizonyosan megvalósítható, de jó esélyt látok rá, és ezért úgy hiszem, hogy indokolt, hogy ezt az ügyet Ön elé tárjam"* (Polányi, 1940a:1). A hosszú levélre Keynes hetyke és meglehetősen udvariatlan válasszal felelt: *"Sok minden mással kell foglalkoznom, így emiatt sajnálattal azt kell válaszolnom levelére, hogy nem tudok időt szakítani arra, hogy érdeklődjek filmje iránt"* (Polányi, 1940b:1). Nem sokkal később, talán előző levelének udvariatlanságát utólagosan belátva egy másik rövid üzenetet is küldött Polányinak: *"Bár nem tudtam érdeklődni a filmje iránt, engedje meg, hogy elmondjam, hogy mennyire tetszett a New Statesmanbe írt levele"* (Polányi, 1940c:1). Fő közgazdasági könyve, a *Full Employment and Free Trade* megjelenésekor Polányi ismét írt Keynesnek, és különösen azt a részt ajánlotta figyelmébe melyben párhuzamot vont Dalton és Keynes, valamint saját maga és Cannizzaro között. Polányi úgy vélte, hogy Cannizzaro *"még egyszer feldolgozta a teljes anyagot - anélkül hogy fontosabb kiegészítést tett volna - egy új, sokkal lényegretörőbb módon"* (Polányi, 1945:v), s ő ugyanezt kívánta tenni a Keynesi közgazdaságtan átdolgozásával. Keynes nem sietett reagálni "Cannizzarója" megkeresésére. Két hónappal később egy levélben tájékoztatta Polányit arról, hogy elképzelhető, hogy *"hagyni fogom, hogy a Keynesianusok általam meg nem zavart módon fussanak egy kört, és én magam valami mást fogok írni"* (Polányi, 1946a:1).

Bár mind a Robbins és Hayek, mind a Keynes vezette "tömbbel" elmaradt komolyabb szakmai együttműködése, Polányi újabb és újabb közgazdászokkal került kapcsolatba. 1944 Augusztus 1-én Joan Robinsonnak, Keynes egyik legvérmesebb védelmezőjének írt egy levelet, melyben azt kívánta megtudakolni, hogy elolvassná-e a szabadalmi reformról készített írását. Robinson elolvasta Polányi írását, azonban kettőjük álláspontja között jelentős különbségeket vélt felfedezni: *"általánosságban úgy gondolom, hogy én különbözöm az Ön mentális háttérétől abban, hogy én nem hiszek abban, hogy manapság a "vissza a szabad versenyhez" megvalósítható megoldás"* (Polányi, 1944:1). Ezt az első részben elemzett korai gazdasági írások tanúsága szerint ilyen formában Polányi sem gondolta, bár láthatóan Robinson valamiért mégis így értelmezte sorait.

4.3. A gazdaságpolitika politikája az 1940-es évek Angliájában

Viszonylag korán, már filmje egyik első változatának egy 1937-es vetítésére meghívta Richard Hicks közgazdászt. Amikor a negyvenes évek elején világossá vált számára, hogy meg fog jelenteni a laikus közönség számára egy közgazdaságtan tankönyvet megkereste Hickset, arra kérve őt, hogy írjon egy bevezetést könyvéhez és ismert közgazdász lévén nyújtson számára némi autoritatív támogatást. Hicks válaszából betekintést nyerhetünk az egyik komoly akadályba, ami Polányi közgazdásszá és gazdaságpolitikussá válása előtt tornyosult:

"Ha Ön és én Amerikában élnénk és Ön azzal a megkereséssel fordulna hozzám, hogy írjak egy ilyen pamfletet egy amerikai közönség számára, akkor lelkesedéssel fogadnám - ha nem csinálnám meg én magam mielőtt esélye lenne beszállni! De ebben az országban van egy akadály, ami mindig visszatart. Ön majdnem azt javasolja, hogy kerüljük ki - de valójában senki sem kerülheti ki, mert ez jelenti problémánk gyökerét. Mit lehet akkor mégis mondani róla? Nem tudom, vagy talán [mégis] tudom, de az egyetlen dolog amit én magam őszintén tudnék mondani teljesen alkalmatlan lenne egy ilyen pamflethez.

Természetesen a külkereskedelemről van szó...

Ezek az emberek [A Balogh-iskola] fenntartják azt, hogy egy Britanniához hasonló ország számára a "teljes foglalkoztatás" szakpolitikája lehetetlen kivéve a nagyon alapos külkereskedelmi kontroll barikádja mögött, ami alig jelent kevesebbet, mint a külkereskedelem nacionalizálása" Személy szerint én túlságosan liberális vagyok ahhoz, hogy ne találjam ezt a konkúziót túlaradóan gyűlöletesnek. De nem tudom őszintén visszautasítani azt, hogy látom változatuk erejét. És nehéz lenne írnom erről a tárgyról jelenleg anélkül, hogy engedményeket kellene tennem, amiket [viszont] egyelőre nem akarok tenni"(Polányi, 1943a:1).

Három nappal később Polányi válaszlevelében összefoglalta saját liberális elképzelései és a Balogh-iskola közti különbségeket:

"Úgy gondolom, hogy az Ön nézőpontjából, amit és igen nagymértékben osztok, az következik, hogy az egyetlen igazi remény az angolul beszélő világ, mint egész meggyőzősében van a monetáris politika racionális alapjairól a munkanélküliség megelőzése érdekében. És ezt, én sürgetem, hogy most kell megpróbálnunk. Ahogy én látom Balogh befolyása semmiképpen sem korlátozódik pénzügyi védelmi intézkedések ügyére amikor és ahogyan ezekre szükség mutatkozik, hanem inkább egy kísérlet a monetáris politika szocialista irányba történő hajszolására általános és feltétel nélküli kérelmekkel"(Polányi, 1943b:1).

A gazdaságpolitikai diskurzusokba való belépésnek, és így a közgazdásszá és gazdaságpolitikussá válásnak komoly politikai kockázata volt. Polányi, úgy tűnik, tisztában volt ezzel. Egy 1942-es levélben politikai részvételével kapcsolatban a következőket írta:

"Nagyon boldog vagyok itt, és valójában nem tudnék kedvezőbb körülményeket, barátságosabb atmoszférát elképzelni. De nagyon óvatosnak kell lennem, nehogy úgy tűnjön, hogy beavatkozom a közügyekbe...Emiatt jobban szeretek a absztrakt gondolati szinten maradni, és befolyást, legyen az bármily csekély is, csak barátaimon keresztül gyakorlok" (Polányi, 1942b:2).

Egy másik, szintén 1942-es levelében még explicitebb módon fejt ki gondolatait, feloldva azt a látszólagos ellentmondást, mely a Balogh-iskola elleni azonnali fellépés és a közügyekbe való be nem avatkozás közt vélhetünk felfedezni:

"Semmilyen gondolkodáshoz való kontribúciót nem nehezményeznek angol barátaink, legyen az bármily széles területet felölelő, de úgy gondolom, hogy a barátaink nehezményeznének tőlünk bármilyen kontribúciót a nyilvános cselekvés területén, ha csak ezt nem a szűk értelemben vett szakmai felelősség követeli meg. Emiatt úgy gondolom, hogy bármilyen komoly intellektuális erőfeszítést, legyenek gyakorlati implikációi bármily messzehatóak, még akkor is ha ezek a nemzetközi vagy gazdasági élet legmeghatározóbb kérdéseit érintik, jól fogadnának; míg ehhez képest jelentéktelen aktív részvételt a közéletben, mely ellentmond az aktuális kormánynak, a Regionális Megbízottnak vagy az Alkancellárnak valószínűleg betolakodásként élnének meg" (Polányi, 1942c:1-2).

Polányi, talán a kockázatot enyhítendő többször hangsúlyozta, hogy ő nem "professzionális közgazdász"(Polányi, 1946b:1), illetőleg nem mérvadó közgazdász (Polányi, 1943c:1), és kereste azoknak a közgazdászoknak a társaságát akik mellé állnának küldetésében a liberalizmus megmentésére. Úgy tűnik, hogy Polányi társadalmi hatást kívánt elérni anélkül, hogy politikai kockázatot vállalt volna. Erre megfelelő útnak tűnhetett egy olyan gazdasági gondolkodás kiformálása és disszeminációja, melyen keresztül a teljes társadalomra tud hatni. A kiformálással nem voltak komolyabb problémái, az elterjesztéssel annál inkább. Vegyészként nem vették annyira komolyan gazdasági gondolatait (lásd. Buchanan Hayek-interjúját), külföldiként pedig különösen óvatosnak kellett lennie, hogy milyen irányba befolyásolja társadalmi közmegejtését (lásd. a két idézett 1942-es levelét).

Attól való félelme, hogy munkáját egyfajta politikai beavatkozásként, és így sérelemként éli meg a brit társadalom, nem csupán saját aggodalma volt. Ahogy az sem csupán benne merült

fel, hogy elméleti munkájával helyettesítheti aktív politikai részvételét. Patrick Blackett a következőt mondta Magdának, Polányi feleségének: *"Tragédia, hogy Misi külföldi. Nagyon sokat tehetne ezekben az időkben, bár biztosan tud írni és ilyen módon segíteni [saját fordítás]"*(Polanyi, 1938b:4). Gazdasági munkájának egyre intenzívebbé válása miatt voltak, akik már az 1930-as évek végén felfedezni vélték diszciplináris eltolódását. Felesége egyik levelében aggódva számol be arról, hogy *"Blackett kérdezte, hogy Misi többé nem érdeklődik a kémia iránt?"* (Polanyi, 1938a:2) Magda aggodalmát fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy férje gazdasági érdeklődése veszélyeztetheti kémiai laborvezetői állását *"Félek, hogy jobban fog kelleni ügyelnem rád a jövőben, még elveszíted az állásodat"* (ibid:2-3). Állását ebben az értelemben nem veszítette el, azonban nyert egy újat, amikor gazdasági és korai társadalomfilozófiai írásainak köszönhetően 1948-ban kinevezték a társadalmi tanulmányok professzorává a Manchesteri Egyetemen.

4.4. Közgazdaságtan oktatás és a felfedezők társadalma

A kérdés adja magát, hogy milyen hasonló elemek voltak korai gazdasági gondolkodásában és valamivel későbbi társadalom-, illetve tudományfilozófiájában. Anélkül, hogy átfogó összehasonlításra vállalkoznánk, itt röviden csak egyetlen olyan elemre kívánok rávilágítani, mely bizonyos értelemben hidat képezhet Polányi korai társadalom- és tudományfilozófiai írásai és még korábbi gazdasági írásai között. Mullins azt állítja, hogy a *The Growth of Thought in Society*-ben Polányi *"a liberális társadalom egy olyan vízióját vázolta fel, melyben az emberek transzcendentális ideálok kergetésével foglalkoznak szubkulturális közösségek sokaságában vagy dinamikus rendekben, melyek látszólag átfedik egymást és kooperálnak a társadalom materiális szükségleteinek és szellemi törekvéseinek kielégítése érdekében"*(Mullins, 2010:27) Véleménye szerint ugyanez a vízió található meg Polányi *Személyes tudásában* (1958), *"ahol felfedezők társadalmáért kiált [Polányi], melyben az emberi lények vállalják a küldetést az univerzum és az emberi felelősség természetének kifürkészésére"*(Mullins, 2010:27). Úgy gondolom, hogy ehhez kapcsolódóan érdemes lehet megvizsgálni Polányi gazdasági gondolkodását is, különös tekintettel az 1936 és 1945 közötti időszakra, és megkísérelni feltárni, hogy hogyan illeszkedtek az itt megfogalmazott társadalmi hatások és várakozások a Mullins által a *The Growth of Thought in Society*-ben és a *Personal Knowledge*-ben felfedezett társadalmi vízióhoz.

A későbbi kutatások szükségességét fenntartva, úgy tűnik, hogy Polányi azon elképzelései, hogy az emberek közgazdaságtani oktatóközpontokban tanulnának, ahol *"a modellünk ki lenne állítva és tanulmányozva lenne"*(Polanyi, 1936, p. 4.) filmes technológia segítségével, majd ahonnan *"egy nyugodt fény áradna ki"* (Polanyi, 1936, p. 4.) megmentve a liberális

közgazdaságtant, és vele a civilizációnkat jelentős hasonlóságokat mutat Polányi későbbi társadalmi víziójával. Vélhető úgy, hogy Polányi korai gazdasági gondolkodásában az emberek gazdasági és társadalmi ideálok kergetésével foglalkoznak filmje köré kiépült speciális szubkulturális közösségekben (közgazdasági oktatási központokban). Oktatásuktól Polányi azt várta, hogy az egy újfajta *"társadalmi tudatosságot"* (ibid, p. 2.) fog kialakítani liberális keretben elsősorban két cél elérése érdekében: hogy enyhítse a gazdasági nehézségeket; és hogy eltörölje a gazdasági falláciákat és félreértelmezéseket. Ha utóbbi célokra úgy tekintünk, mint a *"materiális szükségletek"* és a *"szellemi törekvések"* kielégítésére tett erőfeszítésekre, akkor vélhetőleg megtaláltuk a Mullins által felfedezett társadalmi vízió egy elemét Polányi még korábbi gazdasági gondolkodásában, kiterjesztve ezzel annak ismert időtávját (1941 és 1958 között) az 1930-as évekre.

5. Összegzés

Cikkem első részében azt kívántam bemutatni, hogy Polányi hogyan kapcsolódott be kora főbb gazdaságpolitikai diskurzusaiba. Szemléltettem, hogy miben vélte felfedezni mind az *"extrém"*(Polányi, 1940d:24), *"nyers"*(ibid), *"orthodox"*(ibid:26), *"laissez faire"* (ibid:25) liberalizmus, mind a szocialista tervezés gyengeségeit, tévképzeteit, fogyatékoságait és miként érvelt e *"két legveszedelmesebb extremitás"* (Polányi, 1943d:4) ellen és egy új, társadalmi tudatosságra építő megreformált gazdasági liberalizmus mellett, az általa propagált irányzatot harmadik útként feltüntetve. Megmutattam, hogy Polányi rendkívül kritikus volt mindkét gazdaságpolitikai diskurzussal szemben, és részletesen kitértem arra, hogy mit és miért javasolt ezek hibáinak kiküszöbölésére. Kiemeltem, hogy gazdaságpolitikai diskurzusokhoz intézett kritikájának egyik sajátossága az volt, hogy részletesen kitért az extrém liberalizmus és a szocialista tervgazdaság hasonlóságaira. Ezt követően, cikkem második részében rekonstruáltam gazdaságpolitikai diskurzusokhoz való csatlakozásának indokait, tehát azt, hogy miért és miért pont az 1930-40-es években fogott gazdasági gondolkodásának jelentős fejlesztésébe. Láthattuk, hogy Polányi szerint korában a társadalmi tudatosságra való igény egy olyan történelmi erő, melynek döntő szerepe lesz a gazdaságpolitikai elképzelések közti csatározásokban. Mind a gazdasági recesszióból, mind a gazdasági tévképzetek és félreértelmezések útvesztőjéből ezen történelmi erő megfelelő kezelésén keresztül vezet a kiút. Kitértem arra, hogy Polányinak milyen elképzelései voltak a közgazdaságtanról, hogy miért tekinthető ez relevánsnak gazdasági gondolkodása szempontjából, valamint arra, hogy hogyan és miért kívánta megváltoztatni a diszciplinát. Az utolsó részben közgazdásszá és gazdaságpolitikussá válásának nehézségeire tértem rá. Itt egyrészt Hayekkel, Keyneszel, Joan Robinsonnal, Hicksszel és másokkal való levelezésének

rövid bemutatásával mutattam rá közgazdásszá válásának néhány vélt és valós akadályára, másrészt rávilágítottam arra, hogy Polányi gazdasági gondolkodásával és gazdaságpolitikai javaslataival bizonyos értelemben aktív politikai részvételét helyettesítette. Bemutattam, hogy Hicks milyen mikropolitikai megfontoltságok miatt nem vállalta a bevezető fejezet megírását Polányi *Full Employment and Free Trade* című könyvéhez; hogy Keynes mennyire elutasító volt "Cannizzarója" megkereséseire, először a filmmel (1940), majd pedig a keynesiánus könyvvel kapcsolatban (1946); továbbá azt, hogy miért járt volna különösen nagy politikai kockázattal Polányi számára ha gazdasági gondolkodását inkább gazdaságpolitikai javaslatcsomagként és kevésbé gazdaságelméletként látják. Végezetül a Mullins által felfedezett társadalmi vízióra építve felvillantottam egy olyan elemet, mely közös pontként hidat képezhet Polányi korai gazdasági írásai és későbbi társadalom- és tudományfilozófiai írásai között, utat mutatva egy másik, elsődlegesen ezt vizsgáló kutatás felé.

Irodalom

- Jacobs, Struan. - Mullins, Phil. (2016) Friedrich Hayek and Michael Polanyi in correspondence, *History of European ideas*, vol. 42, no. 1, pp. 107-130.
- Mullins, Phil. (2010) Michael Polanyi's Use of Gestalt Psychology. *In Knowing and Being: Perspectives on the Philosophy of Michael Polanyi*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, pp. 10-29.
- Polányi Mihály. (1935) A letter of 13th December 1935 from Michael Polanyi to John Grierson, Michael Polanyi Papers, Box 3, Folder 5, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1936) Notes on a Film. Michael Polanyi Papers, Box 25, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1937a) Historical Society Lecture, Michael Polanyi Papers, Box 25, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1937b) On Popular Education in Economics, Michael Polanyi Papers, Box 25, Folder 9, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1937c) Visual Presentation of Social Matters, Michael Polanyi Papers, Box 25, Folder 9, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1938a) A letter of 3rd September 1938 from Magda Polanyi to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 3, Folder 12, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1938b) A letter of 6th September 1938 from Magda Polanyi to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 3, Folder 12, Special Collections, University of Chicago Library.

Polanyiana 2018 (27) 1-2.

- Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1940a) A letter of 6th February 1940 from Michael Polanyi to John Maynard Keynes, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1940b) A letter of 8th February 1940 from John Maynard Keynes to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1940c) A letter of 19th February 1940 from John Maynard Keynes to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1940d) Collectivist Planning, Michael Polanyi Papers, Box 26, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1941a) A letter of 1st July 1941 from F. A. Hayek to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 7, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1941b) The Growth of Thought in Society. *Economica* 8: pp. 428-456.
- Polányi Mihály. (1941c) The New Economics, Michael Polanyi Papers, Box 26, Folder 9, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1942a) A letter of 26th January 1942 from Michael Polanyi to Walter Lippman, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 8, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1942b), A letter of 6th May 1942 from Michael Polanyi to Toni Stolper, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 8, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1942c), A letter of 9th July 1942 from Michael Polanyi to Max Born, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 8, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1943a) A letter of 7th November 1943 from J. R. Hicks to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1943b) A letter of 19th November 1943 from Michael Polanyi to Richard Hicks, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1943c) A letter of 13th of November 1943 from Michael Polanyi to Richard Hicks, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.

Polanyiana 2018 (27) 1-2.

- Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1943d) The Reaction from Free Trade, Michael Polanyi Papers, Box 28, Folder 8, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1944) A letter of 22nd August 1944 from Joan Robinson to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 4, Folder 11, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1945) *Full Employment and Free Trade*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Polányi Mihály. (1946a) A letter of 23rd February 1946 from John Maynard Keynes to Michael Polanyi, Michael Polanyi Papers, Box 5, Folder 1, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1946b) A letter of 17th December 1946 from Michael Polanyi to Gottfried Haberler, Michael Polanyi Papers, Box 5, Folder 2, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1946c) Why Profits? *Humanitas* I No. 2, pp. 4-13.
- Polányi Mihály. (1947) British Crisis, Michael Polanyi Papers, Box 31, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1947b) Inflationary Tendencies of Modern Socialism, Michael Polanyi Papers, Box 31, Folder 3, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (1958) *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*, Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Polányi Mihály. (undated) The New Outlook, Michael Polanyi Papers, Box 28, Folder 2, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (undated2) The Limits of State Power, Michael Polanyi Papers, Box 28, Folder 2, Special Collections, University of Chicago Library.
- Polányi Mihály. (undated3) Trade Cycle, Michael Polanyi Papers, Box 25, Folder 10, Special Collections, University of Chicago Library.
- Vezér, E. (1986) Írástudó Nemzedékek: A Polányi család története dokumentumokban, *Archívumi Füzetek VII*, MTA Filozófiai Intézet Lukács Archivum.